

Natira, uman e societad (1./2. ciclus) 2. ciclus

Identitad, corp, sanadad - s'enconuscher ed avair quità da sasez

<p>1. Las scolaras ed ils scolaras san scuvrir e describer sasez ed auters. <i>Jau sun jau</i> Las scolaras ed ils scolaras ...</p>	
2	<p>c san explorar lur abilitads e caracterisar sasez.</p> <p>d san raquitar da lur vita da fin ussa e percorscher tge ch'è sa midà e tge ch'è restà il medem.</p> <p>e san svilupper visius per lur avegnir e raquitar da talas [p.ex. tscherma da la scola, professiun preferida, hobis, moda da viver].</p>
<p>2. Las scolaras ed ils scolaras san surpigliar cunresponsablad per lur sanadad e per lur bainesser e sa san proteger cunter privels. <i>Sanadad e bainesser</i> Las scolaras ed ils scolaras ...</p>	
2	<p>c san percorscher en situaziuns concretas [p.ex. dal mintgadi, d'istorgia, da films] il grad dal bainesser ed il stadi da sanadad d'umans.</p> <p>d enconuschan pussavladads per mantegnair la sanadad e per rinforzar il bainesser [p.ex. moviment, dormir, nutrimint, tgrida dal corp, amicuaz].</p> <p>d san percorscher abus sexuals [p.ex. indecenzas linguisticas, egliadas taxantats, contacts corporals, gests] e violenza sexuala, san, co ch'èls pon sa defender cunter quei e nua ch'èls pon dumandar agid.</p> <p>e enconuschan mesiras preventivas per mantegnair la sanadad e san applitgar quelas [p.ex. mesiras d'igièna, tgrida dal corp, nutrimint, moviment].</p> <p>f san describer las caracteristicas da dependenzas e da toxicomanias e numnar pussavladads da prevenziun.</p>
<p>3. Las scolaras ed ils scolaras san identifitgar ed explitgar connex da nutrimint e bainesser. <i>Nutrimint, mangiativa</i> Las scolaras ed ils scolaras ...</p>	
2	<p>a san describer a moda generala l'impurtanza da l'aua e da substanzas nutritivas per in nutrimint equilibrà.</p> <p>e san cumparegljar algnas visius davart il nutrimint cun models sco era classifitgar la funcziun da models en il mintgadi [p.ex. rudella da nutrimint, piramida da nutrimint].</p> <p>f san intercurir la derivanza da mangiativas specificas e reflectar davart l'ir'eturn cun talas [p.ex. products regionalis, stagionalis; ir'eturn a moda spargnusa/sfarallantada cun victualias].</p> <p>g san describer caracteristicas per ir'eturn adequatamain cun mangiativa [p.ex. igièna, magasinaziun, conservaziun].</p>
<p>4. Las scolaras ed ils scolaras san describer la constituziun da l'agen corp e declarar las funcziuns da tscherts organs. <i>Anatomia e funcziun dal corp uman</i> Las scolaras ed ils scolaras ...</p>	
2	<p>c san observar andaments e funcziuns en l'agen corp e describer quels en connex cun il sistem d'organs [p.ex. moviment, musculatura e skelet; digestiun, apparat da mastigar ed organs da digestiun].</p> <p>d san identifitgar reacziuns en il corp sin basa da la structura e funcziun da singuls organs e trair conclusiuns [p.ex. suar, vegnir cotschen, proteziun cunter arsa dal suleg].</p> <p>e san declarar connexs tranter la structura e la funcziun dal corp uman.</p> <p>f san numnar la basa per mantegnair saun il corp ed agir correspondentamain.</p>
<p>5. Las scolaras ed ils scolaras san percipier e chapir la creschientscha ed il svilup dal corp uman. <i>Creschientscha e svilup dal corp uman</i> Las scolaras ed ils scolaras ...</p>	
2	<p>b san numnar cun plets adequats differenzas dal corp da matas e mats.</p> <p>c san discurre davart il svilup futur da dumna ed um.</p> <p>d survegnan la pussavladad d'exprimer dumondas e malsegretas davart sexualitad.</p> <p>e san numnar midadas dal corp cun notziuns adequats.</p> <p>f chapeschan infurmaziuns davart ils organs sexuals, procreaziun, fertilitaziun, cuntracepciun, gravidanza e naschientscha.</p> <p>g san - sut instructiun - cumparegljar e giuditgar la qualitat da funtaunas specificas concernent sexualitad.</p> <p>h enconuschan midadas psichicas en la pubertad [p.ex. turgetg, schenadad e malsegretas pli grondas, tenuta midada envers l'agen corp, interess sexual che sa dasda] e san che quei tutgar tar il svilup normal.</p>
<p>6. Las scolaras ed ils scolaras san reflectar davart schlattaina e rollas. <i>Schlattaina e rollas</i> Las scolaras ed ils scolaras ...</p>	
2	<p>b san describer rollas multifaras da las schlattainas [p.ex. en la professiun, famiglia, sport] e san che matas/dunnas e mats/umens han ils medems drehts.</p> <p>c dovrin ina lingua objectiva ed appreciativa en connex cun schlattaina e rollas.</p> <p>d san describer e metter en dumonda rollas da las schlattainas [p.ex. caracteristicas, stereotypes, cumpurtament] sco era realisar prejudizis e cischés en il mintgadi ed en las medias.</p>

Explorar e mantegnair animals, plantas e spazis da viver

<p>1. Las scolaras ed ils scolaras san explorar e documentar animals e plantas en lur spazis da viver sco era describer la combinaziun. <i>Animals, plantas, spazis da viver</i> Las scolaras ed ils scolaras ...</p>	
2	<p>c san explorar spazis da viver vischis [p.ex. parc nazional, reservat da gnaud Val Cama, zona umida Razén, Ruinaulta, vadretg da Rosegl] e lur creatiras [p.ex. cun lingera, speivel da champagna, marella, cudesch da determinaziun] e proticoliar lur resultats da perscrutaziun sco era describer la convenienza.</p> <p>d san declerar tge animals e plantas che dependan da l'aua e far supposiziuns davart l'effect reciproc tranter creatiras [p.ex. puz, amfibis, irun, peschs d'aua dultscha, mustings; parc nazional: litgen, schember, cratschla, stglat, capricorn, evla, tschess barbet, muntanella; chadainas da nutrimint].</p> <p>e san rimnar infurmaziuns davart effects recipros en spazis da viver e preschentar schematicamain [p.ex. raits da nutrimint, relaziun rapinader-predal].</p>
<p>2. Las scolaras ed ils scolaras san identifitgar l'impurtanza da suleg, aria, aua, terren e crappa per creatiras, reflectar davart quell'impurtanza e declarar connexs. <i>Basas naturalas per creatiras</i> Las scolaras ed ils scolaras ...</p>	
2	<p>c san explorar e perscrutar vi d'exempels dals agens conturns adattaziuns da plantas e d'animals a las basas naturalas, ordinar sco era comentar resultats [p.ex. plantas temprivas, plantas da pionier en il mund autalpin, animals a ed en l'aua, plantas a differents lieus].</p> <p>d san explorar caracteristicas tipicas e l'existenza da crappa, terren, aua en ils agens conturns, far cumparegljaziun tranter lieus e spazis da viver specificas e documentar resultats [p.ex. ad aua, en ina chava da gèra, en il gnaud].</p> <p>e san explorar influenzas da suleg/glisch, aria, chalur, aua, terren sin la creschientscha e la moda da viver da plantas e d'animals, far observaziuns sur in temp pli lung, fixar e preschentar ils resultats da questas activitads.</p> <p>f san metter en relaziun e estructurar differents fenomenes e caracteristicas concernent suleg/glisch, aria, chalur, aua, terren, crappa sco era declarer e classifitgar las enconuschientschas fatgas en quest connex.</p> <p>g san perscrutar dumondas specificas davart influenzas e connexs da basas naturalas per la moda da viver dal animals, plantas ed umans, procurar infurmaziuns latiers, interrogar persunas dal fatg sco era ordinar, caracterisar e declarer resultats ed enconuschientschas.</p>
<p>3. Las scolaras ed ils scolaras san observar e cumparegljar, co che animals e plantas creschan, sa svilupper e sa reproduceschan. <i>Creschientscha, svilup, reproduziun</i> Las scolaras ed ils scolaras ...</p>	
2	<p>c san identifitgar e cumparegljar particulartads tar animals per segnar la survivenza e describer las differenzas constatadas [p.ex. svilupp en l'ov-vegnir or da l'ov, svilupp en in burset, svilupp en il corp da l'animal-nascher viv].</p> <p>d san s'occupar d'infurmaziuns davart l'impollinaziun da plantas e las preschentar sco era perscrutar, co che sems schermiglian, plantas crun, creschan e sa derasan [p.ex. modas da derassaziun; vent; animals, aua, umani].</p> <p>e san s'occupar d'infurmaziuns, co che mammals creschan, sa svilupper e sa reproduceschan e scriver si quelas [p.ex. en descripciuns dals animals].</p> <p>f san observar e describer, co che animals sa reproduceschan, creschan e sa svilupper.</p>
<p>4. Las scolaras ed ils scolaras san distinguer la diversitad da las spezias da plantas e d'animals e categorisar quelas. <i>Diversitad da las spezias e sistems da classificaziun</i> Las scolaras ed ils scolaras ...</p>	
2	<p>c san perscrutar cun instruments adattads [p.ex. marella, speivel da champagna, cudesch da determinaziun] ils puncts cunomaveils e las differenzas da plantas e d'animals [p.ex. uschels chantadurs, uschels da l'aua, uschels da rapina, tschuetas; uschels migrantas/uschels stabels], far cumparegljaziun sco era tschertgar e preschentar infurmaziuns en chausa.</p> <p>d san describer caracteristicas da plantas e d'animals che permettan a tala da viver en in tschert spazi da viver [p.ex. sien d'emvieri da la muntanella è adattà a la vita autalpina, pall da la talpa è adattà a la vita en foss, l'abilitad da rampingar dal capricorn è adattada a la vita dal mund autalpin, plantas da las palids autas e planivas in adattadas als terrens cun paucas substanzas nutritivas; magla-insectes sco la drusera e la grassetta vulgare].</p> <p>e san attribuir plantas, bulieus u animals ad agens sistems da classificaziun e motivar ils criteris applitgads.</p> <p>f san observar e describer, co che animals sa reproduceschan, creschan e sa svilupper.</p>
<p>5. Las scolaras ed ils scolaras san svilupper ideas ed imaginaziuns davart l'istorgia da la terra ed il svilup da plantas, animals ed umans. <i>Geologia ed istorgia da la terra</i> Las scolaras ed ils scolaras ...</p>	
2	<p>b san far supposiziuns davart il svilupp e la midada da creatiras e sclenir e svilupper per sasez visius en il barat.</p> <p>c san cumparegljar algnas ideas ed imaginaziuns davart l'istorgia da la terra e da creatiras cun preschentaziuns ed illustraziuns [p.ex. en cudeschs tematics, en museums] e describer e declarar enconuschientschas sco era dimensiuns temporallas en chausa.</p> <p>d san cumparegljar e differenziar preschentaziuns realas e funcziunalas davart l'istorgia da la terra e da creatiras [p.ex. en cudeschs tematics, films, comics] a maun da criteris prescrits sco era reflectar en quest connex davart la derivanza e la fidadad d'infurmaziuns.</p> <p>e san metter infurmaziuns en in urden cronologic pertugent il svilupp e la midada da la terra e da las creatiras e estructurar models d'ideas davart dimensiuns temporallas sco era davart process.</p> <p>f san explorar factis dal svilupp da la cuntrada e da creatiras en la regiun, nua ch'èls abitan, sco era metter quels en in urden territorial e cronologic [p.ex. process, midada, successiun, staglins da vegetaziun da las Alps, structura da las Alps; patrimoni mundial da la UNESCO Arena tectonica Sardonai].</p>
<p>6. Las scolaras ed ils scolaras san giuditgar las influenzas da l'uman sin la natira e reflectar davart in svilupp persistent. <i>Relaziuns natira - uman</i> Las scolaras ed ils scolaras ...</p>	
2	<p>d san surpigliar incumbensas e cunresponsablad per cultivar plantas e per tegnair animals da cumpagnia [p.ex. tegnair animals e cultivar plantas en la scola].</p> <p>e san explorar en spazis da viver da la regiun, nua ch'èls abitan, e documentar, co che umans furman, utilischeschan e midan la moda da viver ed il spazi da viver da plantas e d'animals.</p> <p>f san cumparegljar las algnas modas d'agir e da sa cumportar [p.ex. en il contact cun animals da chasa, tar activitads da temp liber en il gnaud, sper ed en l'aua] cun ils basegns da viver da plantas e d'animals e valtar quei.</p> <p>g san describer e cumparegljar differents relaziuns e modas da sa cumportar d'umans envers plantas, animals e spazis da viver naturalis e contemplar quei or da differents perspectives.</p> <p>h san reflectar davart il niz da plantas e d'animals per l'uman [niz economic, estetic, per la sanadad e per il bainesser].</p>

Describer, examinar e duvrar materias, energia e moviments

<p>1. Las scolaras ed ils scolaras san describer ed ordinar experientschas cun moviments e forzas. <i>Moviments e forzas</i> Las scolaras ed ils scolaras ...</p>	
2	<p>d san provar or differents effects da levag e barattar experientschas [p.ex. a l'agen corp, tar ina ballabaina, fersch d'ordinar, rumpanschs, zanga].</p> <p>e san explitgar, co che levagis funcziunan ed applitgar tais cun dieras intenziuns en il mintgadi [p.ex. azuar insatge pesant, transportar insatge strusch vi dal corp].</p> <p>f san mesurar e preschentar temps e trajets sco era giuditgar precisius da la mesuraziun [p.ex. mesurar in trajet: dumber da pass vs. bindel da mesurar].</p> <p>g san mesurar e cumparegljar sveltezzas [p.ex. lindroma, aua, velo; cumparegljaziun cun agid da diagrams dal temp e da la via] sco era describer midaments da la sveltezza.</p> <p>h san percipier la combinaziun da fermezza e direcciun da forzas ed explitgar cun exempels dal mintgadi [p.ex. trair ina schlitza greva cun ina corda curta, lingia da sgol d'ina balla].</p>
<p>2. Las scolaras ed ils scolaras san realisar e describer l'impurtanza da l'energia e da la transformaziun d'energia en il mintgadi ed agir a moda reflectada. <i>Energia e transformaziun d'energia</i> Las scolaras ed ils scolaras ...</p>	
2	<p>c san numnar differents furmas d'energia [p.ex. energia chinetica, potenziala, electrica, termica, chemical] ed attribuir talas a tscherts purtaders d'energia u utilizaziuns en il mintgadi [p.ex. vent, aua, radiazun da suleg], lana, petroli, vivondas, chalur da la terra, roda da vent a Haldenstein, lais d'accumulaziun, covras electricas da flum].</p> <p>d san s'occupar d'infurmaziuns davart las manieras da metter a disposiziun u d'accumular energia quelas [p.ex. implant da fotovoltaica, batteria, lai d'accumulaziun].</p> <p>e san identifitgar transformaders d'energia e declarar lur effects senza enconuschientschas precisas da la construcziun e da la funcziun [p.ex. generatur transformava energia dal moviment en energia electrica].</p> <p>f san describer in cumpurtament che tegna quint da l'energia e motivar quei [p.ex. energia electrica: ascensur-stgala, stgadamant-vestgadira, stand-by vs stzzar dal tutfatg l'apparat].</p>
<p>3. Las scolaras ed ils scolaras san percipier, analizar ed ordinar substanzas en il mintgadi ed en conturns natrals. <i>Substanzas e caracteristicas da substanzas</i> Las scolaras ed ils scolaras ...</p>	
2	<p>c san rimnar objects e substanzas dal mund quotidian ed ordinar tenor material, furma, cumposiziun, color ed intent d'utilisaziun [p.ex. giugarett, isegi, objects dal tegnairchasa, materialis da construcziun].</p> <p>d san lavarar cun objects e cun substanzas e scriver si lur enconuschientschas [p.ex. cumpurtament envers magnet, cumpurtament en l'aua: nudar, sfundrar, conductivitat da chalur, conductivitat d'electricitad].</p> <p>e san s'occupar d'infurmaziuns davart substanzas [p.ex. entras atgnas prescrutaziuns, cun agid da medias] e san documentar ils resultats [p.ex. descripciuns da las substanzas: color, glischur, direzza, deformaziuns, gondezza, conductivitat, temperatura, stadi d'agregaziun].</p> <p>f san explitgar e demonstrar qualitats da substanzas cun agid d'analogias u da models simpels [p.ex. declarer stadis d'agregaziun cun il model da las parts las pli pichnas; mussar magnetisaziun cun il model dals magnets elementars].</p>
<p>4. Las scolaras ed ils scolaras san elavurar, midar e far diever da substanzas. <i>Elavuraziuns e midadas da substanzas</i> Las scolaras ed ils scolaras ...</p>	
2	<p>c san explorar substanzas dal terren u da l'aua cun metodos da separaziun simpilas [p.ex. crmlar e cular, allontanar la glitta, sedimentar, filtrar, svappurar].</p> <p>d san describer midadas da substanzas sco proceduras e declarar lur utilisaziun en il mintgadi [p.ex. arder, brischar, carbonisar; luar zutger, dissolver en aua, far confitura or da pumarada; laschar cristallisar aua da sal].</p>

Perscrutar e declarar fenomenes da la natira viva e morta

<p>1. Las scolaras ed ils scolaras san percorscher, cumparegljar e declarar signals, senns e prestaziuns dals senns. <i>Signals, senns, prestaziuns dals senns</i> Las scolaras ed ils scolaras ...</p>	
2	<p>c san percipier e giuditgar tscherts signals dal corp e sias reacziuns aisur ed agir correspondentamain [p.ex. pel-giagina, avair fraid, trair en vestgadira chada; percorscher in privel, framar, distanza da framar; ferma radiazun dal suleg]; tschegnar, metter si egliers da suleg].</p> <p>d san identifitgar animals, irritabladad e reacziuns da plantas e d'animals [p.ex. sa drizar vers il suleg, reacziun tar il tugar, camuffar, averter].</p> <p>e san s'occupar d'infurmaziuns davart pussavladads e cunfins da prestaziuns dals senns [p.ex. egls da fassetta; odorat [nas] ed uidda dal chaur] e giuditgar consequenzas da disturbis e da donns [p.ex. udri/vesair mat u insumma betg, lingua da segns, scritura per tschovons].</p> <p>f san observar, describer e declarar particulartads, differenzas e connexs da differents prestaziuns dals senns e signals [p.ex. connexs tranter savurar, vesair, gustar; l'emprim vesair ins il chametg, alura andan ins il tun].</p>
<p>2. Las scolaras ed ils scolaras san cumparegljar e perscrutar fenomenes acustics. <i>Fenomens acustics, ureglia</i> Las scolaras ed ils scolaras ...</p>	
2	<p>b san svilupper ideas per mesuras da proteziun cunter ramurs canerusas e cuntinuantas e giuditgar lur effects [p.ex. uregliers, stapunets d'ureglia, paraid da proteziun cunter la canera].</p> <p>c san perscrutar e describer il connex tranter vibranziuns e tuns [p.ex. moviments da l'aria cun ina chandalia che trembla davant ina membrana vibranta d'in autpledader].</p> <p>d san numnar las caracteristicas da l'ureglia sco era describer ils process e las funcziuns respectivs.</p> <p>e san perscrutar fenomenes acustics sco era cumprovar e declarar simpilas regularitads [p.ex. derassaziun dal sun: eco dovra temp; amplificaziun: megafon; isolaziun: tenda, tarjun].</p> <p>f san far il connex tranter ina chargia intensiva da l'udida [durada, volumen] e donns da l'udida e mussar quei a maun d'exempels concretas dal mintgadi.</p>
<p>3. Las scolaras ed ils scolaras san identifitgar e perscrutar fenomenes optics. <i>Fenomens optics, egl</i> Las scolaras ed ils scolaras ...</p>	
2	<p>c san numnar las parts externas da l'egli e describer lur process e funcziuns.</p> <p>d san applitgar e duvrar intenzunadamain marella da maun, marella binoculara e speivel da champagna.</p> <p>e san describer la construcziun da princip da l'egli e far in model d'egli simpel [p.ex. camera stenopeica].</p> <p>f san perscrutar e describer fenomenes optics [p.ex. maelgts reflectads, refraziun da la glisch: midada aua-aria, prisma, producciun en la camera stenopeica].</p> <p>g san preschentar fenomenes optics cun agid da models dal radi da glisch resp. fash da glisch.</p>
<p>4. Las scolaras ed ils scolaras san observar fenomenes da l'aura, s'informar davart eveniments da la natira sco era declarer fenomens e fatgs correspondents. <i>Aura e fatgs meteorologics</i> Las scolaras ed ils scolaras ...</p>	
2	<p>1c san observar e distinguer simpels fenomenes da l'aura e scriver si e preschentar lur atgnas enconuschientschas en quest connex [p.ex. nivels, vent, precipitaziuns].</p> <p>2d san describer fenomenes da l'aura e lur caracteristicas tipicas, attribuir a las differents stagiuns sco era colliar cun atgnas experientschas ed observaziuns [p.ex. nivels, vent, furmas da precipitaziuns, midadas da la temperatura].</p> <p>1e san far observaziuns, mesiraziuns ed experiments en connex cun elements da l'aura, ordinar ils resultats, preschentar ils resultats da las mesuraziuns en diagrams sco era scriver si e comentar fatgs en chausa.</p> <p>1f san leger prognosas da l'aura, enquadrar caracteristicas en situaziuns da l'aura e trair a niz per planisar agens projects [p.ex. temp liber, visai da scola].</p> <p>e san applitgar reglas da cumpurtament en differents auras [p.ex. proteziun cunter chametgs, granella, burascas].</p> <p>1g san retschertgar dumondas, caracteristicas specificas e tscherts connex simpels davart l'aura, estructurar e classifitgar ils resultats sco era preschentar las ideas latiers en furma da models [p.ex. tar fronts meteorologics, urizis].</p>
<p>Eveniments da la natira e privels da la natira Las scolaras ed ils scolaras ...</p>	
2	<p>2c san observar ed identifitgar factis d'eveniments da la natira en ils agens conturns, far supposiziuns tge ch'è capità sco era giuditgar tge ch'è en cas da percipier e proteger l'uman [bova preistorica da Fiem, lavinas, aua gronda a Puschlav, sidreglida da la scheltra permanenta].</p> <p>2d san colliar algnas ideas ed experientschas cun infurmaziuns e rapports davart eveniments da la natira ed identifitgar e nominar sin basa da quei caracteristicas e process en connex cun eveniments da la natira.</p> <p>2e san ordinar, giuditgar ed applitgar en situaziuns respectivs reglas da proteziun e da cumpurtament en connex cun eveniments da la natira.</p>
<p>5. Las scolaras ed ils scolaras san percipier, describer e declarar fenomenes da la terra e moviments d'asters e da stailas. <i>Terra ed universum</i> Las scolaras ed ils scolaras ...</p>	
2	<p>c san elavurar e sclenir dumondas davart la terra sco planet e davart corps celests, s'occupar d'infurmaziuns latiers sco era preschentar resultats [p.ex. lunghezza dal di e da la notg a differents lieus da la terra, davart fenomenes e caracteristicas da tscherts corps celests e lur moviments].</p> <p>d san observar durant in temp pli lung il tschiel da di e da notg e classifitgar e estructurar ils resultats [p.ex. di e notg, stagiuns, fasas da la glina, stailas marcantas].</p> <p>e san transferir fenomenes da terra, glina, planets, suleg] e stailas sin models simpels e describer, declarer e colliar en quest connex caracteristicas e connex cun moviments sco era situaziuns spazialas e temporalas.</p> <p>f san s'occupar d'infurmaziuns davart dumondas specificas areguard la terra, corps celests e l'univers, examinar fatgs sco era cumpliar, ordinar e preschentar enconuschientschas [p.ex. davart galaxias, stailas, constelaziuns da stailas, planets, comets, davart spazi e temp en l'univers, davart astronomas ed astronomas impurtants].</p>

Perscrutar, giuditgar ed applitgar svilups technics e realizaziuns

<p>1. Las scolaras ed ils scolaras san analizar e construir suenter urdains dal mintgadi ed apparats technics. <i>Funcziuns d'urdains e d'apparats</i> Las scolaras ed ils scolaras ...</p>	
2	<p>c san perscrutar urdains dal mintgadi e chattar or ed explitgar simpels principis da las ciencias naturalas e technics [p.ex. equilibr tar la ballabaina, staidera a duas cuppetas, stabilitad tar punts, turs, mirs, levagi tar la forsch, zanga, martel].</p> <p>d san scuvrir elements centralis da construcziuns tar edifizis ed apparats technics, construir suenter quels sco model e representar els [p.ex. profil d'angul, da zigzag e dad l] en pallip e chartun, rudellas da dexaziun cun spots dal fil, pais de galvanizar tar barrieras, punts da trair, si, paracadutada, ballun ad aua chavad].</p> <p>e san s'occupar sin basa d'urdains, maschinas, edifizis ed apparats specifics d'infurmaziuns davart la moda da construir da pli baud e dad ussa, cumparegljar ed ordinar svilups [p.ex. propulsiun mecanica-propulsiun electrica, maschina a vapor-motor tecnic modern; camera stenopeica - apparat da fotografar modern].</p> <p>f san chattar or tar apparats, edifizis e stabiliments technics principis da las ciencias naturalas e technics, describer e declarar ils funcziunaments [p.ex. moda da construir in blo, in gru, ina bartga da remblar, ina barrier].</p>
<p>2. Las scolaras ed ils scolaras san analizar fenomenes electricis e magneticis sco era lur applicaziuns technicas. <i>Fenomens electricis ed applicaziuns technicas</i> Las scolaras ed ils scolaras ...</p>	
2	<p>1b san construir circuits electricis simpels e denominar las singulas parts.</p> <p>1c san describer il current electric sco las parts las pli pichnas muentadas a far e declarer l'analogia cun aua currenta.</p> <p>1d san construir circuits electricis diromads sco circuit da seria u circuit parallel, emprovar els, descriver las parts e chattar ellas en urdains dal mintgadi [p.ex. urdains da giu, illuminaziun].</p> <p>1e san representar schematicamain circuits electricis sco era leger e realisar schemas simpels dals girs.</p> <p>1f san mussar en in experiment cun agid d'in circuit electric simpel, tge materialis che condueschan la forza electrica e tenninas betg.</p>
<p>Fenomens magneticis ed applicaziuns technicas Las scolaras ed ils scolaras ...</p>	
2	<p>2c san examinar l'effect da magnets sin differents materialis [p.ex. mesurar, davent da tge distanza ch'in fermagl da biro vegn attratq; examinar serraportas magneticas e la capacitat da purtar da crutschs magneticis].</p> <p>2d san construir sut instructiun e duvrar magnets electricis simpels [p.ex. plegiar in fidarom enturn ina struoa e colliar cun ina batteria].</p> <p>2e san chattar e declarar applicaziuns da magnets e da magnets electricis en il mintgadi [p.ex. cumpass regescha sin il champ magnetic da la terra; platta da cuscharin d'inducziun].</p>
<p>3. Las scolaras ed ils scolaras san valitar impurtanza e consequenzas da svilups technics per l'uman e l'ambient. <i>Impurtanza e consequenzas da svilups technics</i> Las scolaras ed ils scolaras ...</p>	
2	<p>b san supponer pertge e co che urdains en vegnids inventads e sviluppads [p.ex. furn, mixer, fier da strair, paraplevgia, culli, apparats mecanics ed electricis].</p> <p>c san identifitgar e giuditgar l'impurtanza da svilups technics d'urdains e d'apparats per la vita dal mintgadi actual [p.ex. ura da bratsch, barschun da dents electric, maschina da lavar giu, telefericas, maschinas da construcziun, internet].</p> <p>d san s'occupar d'infurmaziuns davart inventaders ed inventaders e davart lur invenziuns technicas e las preschentar [p.ex. Marconi - radio; Franklin - parachumet].</p> <p>e san identifitgar, cumparegljar ed ordinar fenomenes e chausas en la natira sco models per svilups technics [p.ex. bionica: ala d'utschè - ala d'avion, bragra - serra taganta, protedeur cunter la chailra e cunter il fraid tar plantas ed animals ed apparats technics].</p> <p>f san cumparegljar ed ordinar applicaziuns technicas da pli baud e dad oz e giuditgar tge ch'è sa midà tras quei en il mintgadi per ils umans e l'ambient [p.ex. illuminaziun, stgadamant, construir, traffic, pussavladads da communitar, utilisaziun da la forza idraulica, Valfer retica, electrificaziun, implants per far nav artificial].</p> <p>g san retschertgar tenor instructiun e documentar infurmaziuns davart la relevanza d'in apparat ch'è impurtant per las ciencias naturalas [p.ex. svilups en la medischina grazia al microscop, midadas dal maelg da la terra e da l'univers grazia al telescop].</p>

Lavur, producciun e consum - s'occupar da situaziuns respectivs

<p>1. Las scolaras ed ils scolaras san explorar differents furmas da lavur e plazzas da lavur. <i>Impurtanza da la lavur, munds da lavur</i> Las scolaras ed ils scolaras ...</p>	
2	<p>c san organisar tenor instructiun la partizun da la lavur sco era reflectar davart il resultat e la repartiziun da la lavur [p.ex. festa da scola, stan da vendita].</p> <p>d san cumparegljar lavurs da dumnas e d'umens, numnar differenzas e discutir ponderaziuns davart l'aboliziun da malgistadads [p.ex. pussavladads da tschegner e schanzas betg eguals].</p> <p>e san explorar furmas da lavur e modets da temp da lavur tar tscherts lieus da lavur e describer differenzas [p.ex. lavur manuala, intelectual, mecanica, servetsch resp. lavur a temp cumplain, a temp parzial, lavur da pichel].</p> <p>f enconuschan motifs per dischoccupaziun e consequenzas pussavlas per il singul e la famiglia [p.ex. midadas da las exigenzas da la professiun].</p>
<p>2. Las scolaras ed ils scolaras san explorar munds professiunals e describer professiuns tenor criteris specificis. <i>Orientaziun professiunala</i> Las scolaras ed ils scolaras ...</p>	
2	<p>c san describer agens interess per professiuns e sa barattar davart professiuns desideradas e stereotypes [p.ex. professiuns d'umens, professiuns da dumnas].</p> <p>d san interrogar dumnas ed umans davart lur lavur professiunala e distinguer l'impurtanza da la lavur professiunala per la vita famigliara.</p> <p>e san cumparegljar tschertas professiuns a maun da criteris [p.ex. proficues dal chantun da muntogna: guardiachomona, persuna d'instructiun da sport da nav, guida da muntogna, selvicturi/-a da revier, purf/-a da muntogna, survegliader/-dra da chatsch] e describer la via da scolaziun a questas professiuns [p.ex. activitads, exigenzas, carriera, furmazun supplementara].</p>
<p>3. Las scolaras ed ils scolaras san percipier, co che rauba vegn producida e transportada. <i>Elavuraziun da materia prima, producciun da rauba</i> Las scolaras ed ils scolaras ...</p>	
2	<p>c san s'occupar d'infurmaziuns davart materia prima e reflectar davart lur impurtanza per l'uman [p.ex. petroli, valder, metals].</p> <p>d san describer e preschentar a maun d'exempels il process da producciun da rauba [p.ex. dal petroli als legon].</p> <p>e san rimnar e cumparegljar infurmaziuns davart la via da rauba [p.ex. tartuffels, t-shirt, tschigliatta, telefonon] sco era describer process da lavur.</p> <p>f san s'occupar da maschinis da producciun e da servetschs dals proxims conturns e documentar andaments tipics e proceduras da producciun [p.ex. currents da rauba, proceduras da producciun, incumbensas e finamiras dal maschin].</p>
<p>4. Las scolaras ed ils scolaras san examinar relaziuns da barat e distinguer reglas economicas simpilas. <i>Rollas e reglas dal cumprar, barattar, vender</i> Las scolaras ed ils scolaras ...</p>	
2	<p>c san declarer caracteristicas da meds da barat [p.ex. desiderà, stgars, purzunabel, conservabel, stgel] e la funcziun da daners en fatschentas da barat.</p> <p>d san vender rauba [p.ex. per in project da scola] e planisar, realisar e reflectar davart il process tenor puncts da vista economic [p.ex. custs da cumpra, custs da material, dumbers dals tocs, pretsch da vendita, reclama, marscha dal gnaud].</p> <p>e san intercurir vi d'exempels dal mintgadi co ch'èls pretschs sa furman e sa midan [p.ex. puschida gronda-pretsh bass, p</p>

Perscrutar e cumparegliar modas da viver e spazis da viver d'umans

- Las scolaras ed ils scolars san descriver differentas modas da viver ed identifitgar tge che la derivanza e l'appartientscha importan ats umans.**

NUS.7.1	
<i>Differentas modas da viver</i> Las scolaras ed ils scolars ...	
c	san percipir tge importananza che la derivanza e las appartientschas (p.ex. famiglia, lingua, uniun, pajais d'origin, religiun) han per umans.
d	san extender lur ideas e visius da modas da viver pauc enconuschentas en lur mund dal mintgadi a maun d'informaziuns e d'atgnas retschertgas (p.ex. caracteristicas culturalas, furmas da cuminanza, vita religiusa).
e	san metter en dumonda stereotips e pregiudizis davart umans cun autras modas da viver (p.ex. sin la plazza da pausa, en medias, politica).

- Las scolaras ed ils scolars san descriver, cumparegliar e sviluppar visius davart las modas da viver d'umans en regiuns dal mund lontan.**

NUS.7.2	
<i>Modas da viver d'umans en regiuns lontan</i> Las scolaras ed ils scolars ...	
c	san tschentiar dumondas davart temas specifics da la concepziun dal mintgadi e da la moda ad viver d'umans da regiuns dal mund lontan, s'occupar tenor instrucziun d'informaziuns, ordinar e rapportar da talas labitar, sa natir, viver ensemen, lavorar, esser per via).
d	san cumparegliar caracteristicas da la moda da viver d'umans da regiuns dal mund lontan, identifitgar ed ordinar la multifariadad e la particularitad da modas da viver (p.ex. modas da viver en regiuns froids, chaudas, sitgas, fitg umides, a la mar/en las muntognas, citads/chempagnal).
e	san elavurar informaziuns e rapports en medias davart situaziuns da viver ed eveniments actuals en regiuns dal mund lontan, tschentiar dumondas e sclerir ed ordinar fatgs en il barat cun auters.
f	san cumparegliar atgnas ideas davart modas da viver e spazis da viver en regiuns dal mund lontan cun informaziuns e preschentaziuns (p.ex. en cudeschs tematics, films, atals).
g	san documentar co che lur ideas e l'atgna savida davart modas da viver en regiuns dal mund lontan sa sviluppan e sa midan.
h	san render conscient e cumparegliar valitaziuns e tenutas davart la moda da viver da ed envers gruppas da populaziuns en regiuns dal mund lontan e sviluppar ideas en quest connex co ch'ins pudess ir enturn cun stereotips e cun pregiudizis pussaivels.

- Las scolaras ed ils scolars san explorar furmas da l'esser per via d'umans, da rauba e da novitads sco era stimar il niz e las consequenzas da l'esser per via per l'uman e l'ambient.**

NUS.7.3	
<i>Mobilitad, traffic, transport</i> Las scolaras ed ils scolars ...	
d	san - partind dad atgnas disas - descriver e giuditgar l'importananza da l'esser per via e dal traffic per la vita da mintgadi.
e	san retschertgar tenor instrucziun a maun d'exempels specifics l'esser per via d'umans, rauba e novitads en ils conturns e sur lungas distanzas sin il mund ed ordinar e represchentar ils resultats.
f	san - sin basa da rapports - raquintar cun agens pleds l'esser per via d'umans (p.ex. viadis, emigrasiun, midada da domicili, fuga), descriver atgnas ideas latiers sco era purtar ensemen e documentar atgnas istorgias da l'esser per via e da viadis.
g	san cumparegliar la mobilitad ed il traffic da pli baud e d'ussa (p.ex. traffic sur il pass dal Speila, vias da sauma, engrondiment da la Valfer retica, construcziuns da tunnels sco il tunnel dal Veraina, axas da transit sco la A13/San Bernardin), descriver midadas sco era giuditgar exempels dal niz e da las consequenzas per la qualitat da viver dats umans e per la natira.
h	san sviluppar ideas e perspectivs per la mobilitad e per furmas da l'esser per via en il futur sco era ponderar e giuditgar modas d'agir pussaivlas.

- Las scolaras ed ils scolars san percipir connex e dependenzas tranter modas da viver e spazis da viver d'umans, giuditgar tals ed ordinar sazez sco part d'in da quels munds.**

NUS.7.4	
<i>Connexs e dependenzas tranter spazis</i> Las scolaras ed ils scolars ...	
c	san descriver tge dumondas e temas ch'als occupan en connex cun noss mund e cun la convivenza d'umans sin il mund, sa dedigar a quels e sclerir tals per sazez ed en il barat cun auters ed ordinar tals.
d	san sa render conscient, descriver e giuditgar tge ch'è - or da lur vista - impurtant per la convivenza d'umans en differents territoris e per l'avegnir dal mund.
e	san s'occupar da dumondas sur da differenzas ed inequalitads sin il mund (p.ex. scola, lavur d'uffants, provediment d'aua, nutriment), formular supposiziuns davart motivs e raschuns da questas differenzas e las giuditgar ed ordinar.
f	s'occupan da furmas d'inscuters e da conflicts tranter gruppas da la populaziun en differents territoris dal mund da pli baud e ousa e san giuditgar consequenzas per la moda da viver dats umans (p.ex. scuvertas, conquistats, exempels actuals).
g	san preschentar - partind da temas actuals - atgnas visius e ponderaziuns davart la situaziun ed il svilup en differents territoris dal mund, tschentiar dumondas e sclerir fatgs (p.ex. svilupp da la populaziun, povradad, segriezza da victualias).

Cuminanza e societad - concepir la convivenza e s'engaschar

- Las scolaras ed ils scolars san mussar interess per auters e gidar a concepir la cuminanza.**

NUS.10.1	
<i>Cuminanza e conflicts</i> Las scolaras ed ils scolars ...	
d	san proponer e realisar en la classa activitads che promovon la cuminanza sco era surpigliar cunresponsabladad per il bienesser da tuts (p.ex. urden en la stanza da scola, ir enturn in cun l'auter cun respect).
e	emprendan da schilar conflicts a moda correcta e gista e san applitgar differentas strategias (p.ex. mediaziun, votaziun, consens).
f	san sa metter en la situaziun d'auters umans e respectar lur sentiments, basegns e dretgs e s'engaschar per els (p.ex. en cas da displa, moinj).

- Las scolaras ed ils scolars san tgjar amicizias e relaziuns e reflectar davart talas.**

NUS.10.2	
<i>Amicizia</i> Las scolaras ed ils scolars ...	
c	san arranschiar amicizia era en situaziuns da conflict ed en cas d'interess contracurrents (p.ex. sa reconciliar, resguardar differents interess).
d	san descriver qualitats d'amicizia e d'amur (p.ex. affecziun, confidenza, egalitad dals dretgs).
e	s'occupan dal connex d'amicizia, amur e sexualitad.

- Las scolaras ed ils scolars san chapir funcziuns fundamentalas d'instituziuns publicas.**

NUS.10.3	
<i>Instituziuns publicas</i> Las scolaras ed ils scolars ...	
c	san numnar instituziuns ed indriz publicas en la vischinca e chapir lur funcziun (p.ex. ospital, scola, pumiers, dismesa da rument, dretgiral).
d	san descriver la differenza tranter la sfera privata e publica (p.ex. differenza tranter reglas en famiglia e leschas sco in scumond da traffic). <small>Eltra publica e privata</small>
e	san identifitgar posts responsabels per dumondas e giavischs (p.ex. la persuna d'instrucziun, il mainascola, il pede/la pedella da la scola, l'auventur).
f	san attribuir incumbensas specifics d'ina vischinca als ressorts d'ina vischinca e declarer co ch'els sa cuntan in cun l'auter (p.ex. rumida da la naiv, provediment d'aua). <small>Resport, vischinca</small>
g	san declarar a maun d'in exempel la cooperaziun da differents secturs parzials dal stadi (p.ex. polizia e dretgiral).

- Las scolaras ed ils scolars san chapir la relaziun da pussanza e dretg en il temp preschent ed en il temp passà.**

NUS.10.4	
<i>Pussanza e dretg</i> Las scolaras ed ils scolars ...	
c	san identifitgar a maun da situaziuns exemplicas (p.ex. or da l'istorgia, da paraulas, dal mintgadi), tgi che exequescha pussanza e co ch'i po vegnir fatg frunt a l'abus da pussanza. <small>Pussanza</small>
d	san metter sancziuns en in connex cun reglas ch'èn stadas enconuschentas ordavant. <small>Princip: il chazi per in surpassament dual esser enconuschent ordavant</small>
e	san reflectar davart l'adequatezza da sancziuns en cas da surpassaments da reglas. <small>Princip: da l'adequatezza</small>
f	san declarar la repartiziun da pussanza a maun d'in exempel istoric (p.ex. Egipta antica, Imperi roman, constituziun da la mastergnanza) e differenziar modets da pussanza. <small>Eltra: mastergnanza, mastergnanza</small>
g	san identifitgar la via d'ina societad da dretg da famiglia ad in dretg territorial cun empiris concepts d'in stadi da dretg (p.ex. Confederaziun da la Svizra centrala). <small>El Patg federal 1291</small>
h	san mussar a maun d'in exempel co che structuras statalas sa sviluppan (p.ex. Patg federal dal 1524, fusziuns da vischinancas). <small>El Confederaziun svizra dal 13. fev. 15. tschentener</small>
i	san identifitgar a maun d'in exempel l'entretschament d'economia, politica e dretg (p.ex. Veglia Confederaziun e pass sur las Alps).

- Las scolaras ed ils scolars san formular agens giavischs sco era identifitgar process politics.**

NUS.10.5	
<i>Cumpetenzas d'agir politics</i> Las scolaras ed ils scolars ...	
b	san s'engaschar substitutivamain per ils interess d'auters (p.ex. en il cussegj da scolars). <small>Princip: da la delegaziun</small>
c	san declarar process politics a maun d'in exempel actual.
d	san percipir a maun d'in process politic dals conturns las fasas e las pussaivladads da cooperar. <small>El Betziun d'in problem, Furmazion d'opiniun, tschertga d'ina soluziun, discussiun, votaziun</small>
e	san numnar dretgs ed obligaziuns d'individis en nosssa societad. <small>El obligaziun d'ina voca, eltra: el dretgs</small>

Umans nizegian spazis - s'orientar e gidar a concepir

- Las scolaras ed ils scolars san percipir, descriver ed ordinar caracteristicas, structuras e situaziuns localas da l'ambient natural e construi.**

NUS.8.1	
<i>Lieus, percepziun dal spazi</i> Las scolaras ed ils scolars ...	
c	san rimnar ed ordinar, tge differents elements territorials (p.ex. edifizis, stabiliments, auas, gauds) ch'èn avant maun en l'ambient natural e construi e caracterisar e documentar lur plazzament en il territori (p.ex. cun skizzas, plans, fotografias).
d	san reflectar davart atgnas percepziuns, ideas e giudicaments davart spazis persunals ed impurtants en il lieu da domicili ed en la regiun, nua ch'els abitan, descriver e cumparegliar quels cun il giudicament d'auters uffants (p.ex. lieus persunals impurtants, lieus bels, lieus, nua che jau sun savens, lieus privlus, lieus, nua ch'i na ma plascha insumma betg).
e	san explorar, ordinar e documentar en tge relaziun che caracteristicas territorialis stattan ina cun l'autra en differents regiuns da l'ambient pli stretg e pli vast (p.ex. edifizis per differents intents, stabiliments per il traffic, temp liber, provediment e dismesa) e co ch'è l'as en entretschadas ina cun l'autra.
f	san cumparegliar ed ordinar caracteristicas da l'ambient natural e construi en differents spazis e caracteristicas tipicas en differents regiuns da la Svizra, en il Giura, en la Basa ed en il territori alpin (p.ex. tipologia dals abitads dals Gualters, cuntrada da lars da l'Engadin'ota, cuntradas terrassadas). <small>El caracteristicas tipicas da spazis en citads, agglomeraziuns, territoris rurals, territoris da muntogna</small>
g	san s'occupar da descripziuns ed attribuziuns a spazis e gruppas da la populaziun en la regiun d'abitadi ed en la Svizra, s'informar en chaussa, far cumparegliaziuns sco era examinar e giuditgar declaraziuns (p.ex. Tge è tipic? Tge è auter? Attribuziuns, clichés, realitads).

- Las scolaras ed ils scolars san s'occupar da las differentas utilizaziuns da spazis entras l'uman, cumparegliar e giuditgar quellats e reflectar davart relaziuns d'umans cun spazis.**

NUS.8.2	
<i>Utilizaziun dal spazi, relaziuns uman - spazi</i> Las scolaras ed ils scolars ...	
c	san retschertgar e mussar a maun d'exempels en ils agens conturns, co che umans d'oran differents spazis ed elements territorials (p.ex. edifizis, stabiliments, auas, gauds) e tge che quels pussibilteschan a l'uman per il mintgadi. <small>El tema d'utilizaziun: abitar, lavorar, far compras, temp liber, traffic, provediment d'aua</small>
d	san rimnar e cumparegliar, tge importananza che differents spazis han per l'utilizaziun tras differents umans e reflectar davart lur atgnas pretensiuns a spazis (al lieu da domicili, en la regiun da domicili, en la citad, en lieus da temp liber e da vacanzas).
e	san s'informar cun agid da maletgs, texts, chartas davart differenzas e diversitad da furmas d'utilizaziun dals umans en differents cuntradas, cumparegliar ed ordinar quellats. <small>El diversitad da furmas d'utilizaziun en la citad, en l'agglomeraziun, en territoris rurals, en territoris da muntogna, en vala, e la, en regiuns planas</small>
f	san perscrutar e retschertgar en differents spazis da l'ambient pli stretg e pli vast, tge pretensiuns a l'utilizaziun che differents umans han sco era supponer e giuditgar, tge conflicts d'utilizaziun che pon nascher da qual (p.ex. agriculura - bajegiar, abitar - traffic, temp liber/hunissen - protecziun da la natira).

- Las scolaras ed ils scolars san identifitgar midadas en spazis, reflectar davart consequenzas da midadas e davart la concepziun futura ed il svilup.**

NUS.8.3	
<i>Midadas da spazi, svilupp dal territori</i> Las scolaras ed ils scolars ...	
b	san percipir, descriver e ponderar, co che umans transfurman e midan noss conturns e noss spazis da viver p.ex. entras l'abitar, la producziun da victualias, l'esser per via, la concepziun dal temp liber.
c	san detorniar agens giavischs ed intents per concepir il spazi da viver, sviluppar ideas e perspectivs e prender posiziun taliers (p.ex. sin l'arsal da la chasa da scola, en ils conturns dal lieu, nua ch'els abitan, projects per la segriezza en il traffic, per dirzzar localitads per il temp liber, protecziun da territoris naturalas).
d	san - partind da fatizis en il spazi sco era d'informaziuns (p.ex. maletgs, rapports, discurs cun umans pli vegli) - registrar midadas en ils conturns dal lieu, nua ch'els abitan, e far cumparegliaziuns da quelats midas tranter il temp da pli baud e d'ussa.
e	san reflectar davart las consequenzas che midadas en il spazi han per ils umans e per la natira (p.ex. en il traffic, tar stabiliments da temp liber, vi dad auas) e far ponderaziuns davart pussaivladads concepziunals e dal comportament per il futur.

- Las scolaras ed ils scolars san chattar elements e caracteristicas da spazis en meds da preschentaziun sco era stgaffir ed applitgar rasters d'orientaziun che sa refereschan al spazi.**

NUS.8.4	
<i>Meds e rasters d'orientaziun en il spazi</i> Las scolaras ed ils scolars ...	
c	san localisar puncts d'orientaziun en il spazi ed applitgar per l'atgna orientaziun en il spazi (p.ex. direcziuns geograficas, edifizis marcants, stabiliments en ils conturns).
d	san chattar lieus e territoris sin chartas, fotografias or da l'aria e sin il globus (p.ex. flums, lais, muntognas, lieus, citads impurtantas, lingias da traffic).
e	san caracterisar e declarar rasters geografics (p.ex. cuntradas grondas da la Svizra, posiziun e repartiziun da las mars e dals continents, repartiziun da la populaziun).
f	san metter en relaziun ina cun l'autra grondezas, cundiziuns e dimensiuns (p.ex. metter a lieu il lieu da domicili, regiun, chantun, Svizra, Europa, continents, mund; tschertas ideas davart distanzas e surfatschas en la regiun, en Svizra e sin la terra).
g	san chattar - partind d'informaziuns davart eveniments actuals (p.ex. eveniments da la natira, conflicts tranter gruppas da la populaziun) - relaziuns territorialis en meds d'orientaziun ed ordinar informaziuns davart las situaziuns territorialis.

- Las scolaras ed ils scolars san s'orientar, sa mover en lur ambient pli stretg e pli vast e trair a niz ed applitgar en quest connex meds d'orientaziun.**

NUS.8.5	
<i>Orientaziun en la cuntrada</i> Las scolaras ed ils scolars ...	
d	san represchentar situaziuns traidimensiunals (p.ex. atgna stanza, stanza da scola, piazza da giucl) cun atgnas skizzas e plans e declarar talas ad auters.
e	san chattar cun agid da chartas elements traidimensiunals famigliars en ils conturns, resp. objects da la cuntrada en chartas, e legger ed applitgar en quest connex furmas da preschentaziun (p.ex. indicaziuns da la scala e da la direcziun, signaturas specifics).
f	san represchentar a moda proporzionala ed adattada e declarar en chartas simplas e sin models situaziuns traidimensiunals da l'ambient natural e construi.
g	san esser independentamain en gir cun il velo e cun il traffic public en la regiun da domicili e guardar en quest connex sin la segriezza en il traffic ed observar reglas.
h	san s'orientar en il spazi cun agid da differents meds d'orientaziun (p.ex. plan local, chartas da cursas d'orientaziun, chartas topograficas, chartas da la rail da traffic da la regiun).
i	san chattar lieus specifics en la cuntrada sco era transponer sin chartas vis fasas ed objects percepids.
l	san applitgar differents meds d'orientaziun en la cuntrada (p.ex. chartas, compass, GPS) e legger cun agid da legendas indicaziuns or da meds d'orientaziun e caracterisar situaziuns geograficas.

Explorar e reflectar davart experientschas fundamentalas, valurs e normas

- Las scolaras ed ils scolars san descriver e reflectar davart experientschas fundamentalas umanas.**

NUS.11.1	
<i>Experientschas fundamentalas umanas</i> Las scolaras ed ils scolars ...	
c	san descriver co che umans van enturn cun experientschas fundamentalas umanas e prenan part a talas. (p.ex. success, sconfitta, malsogna, naschientscha, mort, cumial).
d	san descriver a maun d'exempels co che religiuns transfurman experientschas fundamentalas umanas en rituals (p.ex. ir enturn cun naschientscha, adulescenza e mort).
d	san tractar e cumparegliar experientschas fundamentalas umanas or da differentas perspectivs (p.ex. differentas cultur, generaziuns, schlatina).

- Las scolaras ed ils scolars san tschentiar dumondas filosoficas e reflectar davart talas.**

NUS.11.2	
<i>Filosofar</i> Las scolaras ed ils scolars ...	
c	tschertgan differentas perspectivs areguard dumondas filosoficas e sa furman in atgna opiniun.

- Las scolaras ed ils scolars san declarar, examinar e represchentar valurs e normas.**

NUS.11.3	
<i>Valurs e normas</i> Las scolaras ed ils scolars ...	
c	san descriver, per tge che umans s'engaschan e ponderar, tge motivs e valurs che s'expriman en qual. <small>El qualita, charitad, solidariad</small>
d	san enconoscher valurs en l'agen agir e descriver, co ch'els pon surpigliar responsabladad (p.ex. utilizaziun da resursas, contact interumun).
e	san cumparegliar valurs e normas da differentas generaziuns (p.ex. obedientscha, impurtanza da bains materials, temp liber).
f	san descriver, represchentar valurs ch'èn impurtantas per lur vita e las cumparegliar cun valurs dad auters.

- Las scolaras ed ils scolars san metter en dumonda e giuditgar eticamain situaziuns ed acziuns e represchentar a moda fundada puntgs da vista.**

NUS.11.4	
<i>Furmazion etica da l'opiniun</i> Las scolaras ed ils scolars ...	
c	san s'occupar d'informaziuns davart situaziuns eticamain problematicas e ponderar pussaivladads per megliar la situaziun (p.ex. guerra, explotaziun, senessem, progress).
d	san tractar situaziuns eticamain problematicas or da differentas perspectivs e formular in puntg da vista.

Chapir il temp, la durada e la midada - distinguer istorgia ed istorgias

- Las scolaras ed ils scolars san sa far e duvrar correctamain concepziuns dal temp, chapir e duvrar temp sco concept sco era applitgar il radi da temp.**

NUS.9.1	
<i>Temp e concept dal temp</i> Las scolaras ed ils scolars ...	
d	san differenziar structuras dal di che restan e che varieschan e cumparegliar talas.
e	san stimar, mesurar e preschentar graficamain quant ditg che acziuns duran. <small>El radi da temp</small>
f	san metter a lieu sin in radi da temp in svilupp (p.ex. atgna famiglia) sur trais generaziuns.
g	san metter a lieu sin in radi da temp epocas da l'istorgia. <small>El temp da crap, antica, temp medieval, temp modern</small>
h	san metter a lieu sin in radi da temp tscherts eveniments istorics u tschertas midadas (p.ex. invenziun da la scrittura, Patg federal 1291, furmazion da la Republica da las Trais Lias, svilupp da la Vuclina, battaglia a la Chalavaina, entrada dal Grischnun en la Confederaziun svizral).

- Las scolaras ed ils scolars san s'occupar da durada e midada tar sazez sco era en l'agen mund da viver ed ambient.**

NUS.9.2	
<i>Durada e midada</i> Las scolaras ed ils scolars ...	
d	san cumparegliar maletgs istorics dals conturns cun la situaziun actuala. Tge è restà? Tge è auter? (p.ex. chasas, vias en ils agens conturns).
e	san cumparegliar il temp da pli baud cun il temp dad oz. Tge è restà il medem? Tge è sa midà? (p.ex. munds da viver d'uffants, abitar, far feu en il temp da crap tempriv, relaziuns tranter las schlatinas). <small>El temp da crap tempriv</small>
f	san descriver la midada da la cultura da l'uman en l'epoca da pli baud (p.ex. dal temp da crap tempriv al temp da crap tardiv, da l'antica al temp medieval). <small>El temp da crap tardiv</small>

- Las scolaras ed ils scolars san chapir co che l'istorgia vegn reconstruida or dal passà.**

NUS.9.3	
<i>Istorgia sco reconstrucziun dal passà</i> Las scolaras ed ils scolars ...	
d	san sa far in maletg d'ina cultura passada (p.ex. China, Egipta antica, Imperi roman) or d'istorgias, raquints, maletgs.
e	san s'elavurar or da texts da diever, chartas, funtauns in maletg differenzià d'in'epoca istorica. <small>El text da diever, charta, funtaun</small>
f	san chapir ch'in eveniment istoric po vegnir raquintà a differentas modas e manieras (p.ex. conquista da la Vuclina, battaglia a la Chalavaina, persecuciun da stras, conquista da l'America).
g	san chapir che las differentas modas da vesair nà dal passà stattan en connex cun interess actuals (p.ex. Veglia Confederaziun).

- Las scolaras ed ils scolars san far la differenza tranter istorgia ed istorgias.**

NUS.9.4	
<i>Istorgia ed istorgias</i> Las scolaras ed ils scolars ...	
c	san declarar sin basa da tge caracteristicas che istorgias fictivas sa differenzieschan d'istorgias realas. <small>El tema: l'istorgia reala</small>
d	san declarar l'intent da ditgas e da mitus (p.ex. ditga da Guglielm Tell, tradiuns da bucca ed a scrit dal Grischnun).
e	san - cun agid da criteris - differenziar ditgas e mitus da preschentaziuns istoricas (p.ex. ditgas da la Svizra).
f	san reflectar a moda critica davart il diever da ditgas e mitus en il temp preschent actual ed identifitgar lur utilizaziun en la discussiun politica.

Scuntrar religiuns e vistas dal mund

- Las scolaras ed ils scolars san percipir fastizs religiuns en lur conturns ed en il mintgadi e s'occupar da tals.**

NUS.12.1	
<i>Fastizs religiuns</i> Las scolaras ed ils scolars ...	
c	san scuornir en ils conturns ed en las medias fastizs religiuns, s'occupar d'informaziuns en chaussa e represchentar quellats (lieu da cult megalitic a Falerà, craps-scalutta, baselgia s. Martin a Zirán, clausuras a Cazas, Mustér, Glion, Puschlav e Mustair, chapella da Peter Zumthor a Sogn Benedetg, Stiva da mort da Gion A. Caminada a Vrin).
d	san identifitgar en la lingua motivs religiuns (p.ex. expressiuns, locuziuns) e chattar or lur senn e lur impurtanza.

- Las scolaras ed ils scolars san explitgar cuntegn, furma linguistica e diever da texts religiuns.**
</